

РОМАНЪТ „КРЪВ“ – МЕЖДУ „ИДЕОЛОГИЧЕСКАТА ГНИЛОТА“ И ХУМАНИЗМА (КРИТИЧЕСКИТЕ ПРОЧИТИ ОТ 30-ТЕ ГОДИНИ НА 20. ВЕК)

Борис Бисеров
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

THE NOVEL „BLOOD“ – BETWEEN THE IDEOLOGICAL ROTTENNESS AND HUMANISM

Boris Biserov
Plovdiv University „Paisiy Hilendarski“

The main aim of the current study is to follow the critical reviews of Konstantin Konstantinov's novel "Blood" during the 1930s. Due to the dramatic political events taking place throughout the decade in Bulgaria the novel has become a target of unyielding critical disapproval by the "left" editions in Bulgaria (those supporting the Communist Party). On the other hand, "Blood" has been highly appreciated by the "right" press, which delves into the aesthetic and humanistic qualities of the text. Some of the most renowned Bulgarian critics remain unbiased and sustain an objective viewpoint on the novel, keeping the ideological perspective aside. Nevertheless, the "critical storm" which the novel has stirred up turned out to be one of the most significant issues in the history of Bulgarian literature.

Keywords: blood, review, ideology, humanism, critics

Кървавите братоубийствени събития, с които са наситени 20-те и 30-те години на 20. век, поставят изкуството на истинско изпитание. В години на преврати, атентати, предателства и убийства е трудно да се живее, още по-трудно е да се пише за преживяното, а най-трудно – да се пише за написаното върху художествените текстове, осмислящи това време. Разделението на българското общество от онези десетилетия се пренася и в литературата, а оттам – и в литературната критика, а някои произведения, като „Кръв“ на К. Константинов, са осъдени да бъдат белязани от идеологическото и обществено-политическото разделение дълги години. За бурните страсти, които предизвиква с появата си романът „Кръв“, можем да съдим по два фактора – светкавичния отглас от страна на литературната критика и разнородността на изданията, в които са публикувани рецензиите за творбата. В настоящата работа ще се опитаме да разделим преобладаващо идеологическите прочити от тези, които се спират основно на художествено-

естетическата страна на романа, също така ще се опитаме да очертаем позициите на левите и на десните литературнокритически среди.

I. Лявата критика

1). Изходна точка в преобладаващата част от рецензиите на лявата критика е изискването за *спазване на историческата истина*. В него е привидян и ключовият недостатък на романа – в „Кръв“ според левите рецензенти некоректно са отразени историческите събития и неправдоподобно са обрисувани фигурите на комунистите. Константинов е обвинен, че при подбора на материала за романа си се е ръководел от полицейски дознания, което според лявата критика замъглява обективния фокус на наратива. Ил. Тодоров и критикът с псевдоним Читател са най-крайни в позициите си. Тодоров е категоричен, че действителността в романа е изобразена от *„вulgарно фашистки позиции“*, а Константинов се е предоверил на полицейските хроники и не е подходил безпристрастно към предоставения му материал. Обвиненията на Читател звучат в подобен дух. Той назовава романа *„фашистко полицейски доклад, данните за който са събирани от старши-стражарите на полицейския участък“*¹. Към тези определения за „Кръв“ можем да добавим и етикетите „зле скърпена хроника“ и „спекулация“, както и внушението за „компромис“ с писателския дълг от страна на Константинов.

В резултат от пристрастността на материалите, използвани за написването на романа, левите критици определят друга много съществена слабост на творбата – *настойчиво и преднамерено изградената в него представа за демонизма на комунистическата идея*. Подобна перспектива на прочита задава рецензията на Илия Тодоров, който се откроява като безспорно най-експресивния сред левите критици. Емфатичността в изказа му спомага за експонирането и даже преекспонирането на отрицателните черти на романа, като голяма част от направените от него изводи след това биват преповтаряни и в останалите рецензии. Правят впечатление употребените глаголи *„окарикуатурява“* и *„вulgаризира“*, с които той оценява начина, по който К. Константинов пресъздава в романа борбите на работническо-селските маси. Според Ил. Тодоров всички герои в романа се ръководят от идеята да *„леят кръв“*, а водещият идеал на комунистите е постигането на *„егоистично щастие“*. Ил. Тодоров си служи и с експресивно натоварените семантични единици *„кръвожданост“* и *„чо-*

¹ Рецензията на Читател до голяма степен повтаря казаното в тази на Д. Калинов.

векоядци“, за да акцентира върху невярно представената в романа същност на комунистите. К. Константинов е заклеймен с емоционалната характеристика „клеветник“, която обаче подхожда на писател, способен да създаде подобна „*идеологическа гнило*та“. Имайки предвид сходната метафорика в текстовете на Читател, на М. Андонов и на Е. Коралов, можем да кажем, че лявата критика се обединява около твърдението, че героите комунисти в романа са представени твърде тенденциозно. На преден план са изведени хиперболизираните им качества *крвожадност и жестокост*, изобразени са като хора, лишени от идеал, като „*човекоядци*“, които поглъщат всеки, който им е повярвал, като злодеи, които сеят след себе си единствено смърт.

Не липсват и претенции към чисто повествователните решения на романа. Правят впечатление обвиненията за стереотипност в изграждането на образите на героите. Според Е. Коралов стереотипността произтича от еднообразната формула, по която Константинов описва действащите лица: „*Идва героят и авторът ни го представя. Той е такъв, такъв и такъв*“ (Коралов/Koralov 1934: 3). Някои от левите критици пък, като подписалия се като Читател и Д. Калинов, обръщат внимание на **речта** на персонажите. По думите на Читател всички герои са „*сантиментални интелигенти, декламират неубедително революционни фрази*“ (Читател/Chitatel 1934: 4), а Д. Калинов допълва наблюдението му, като разглежда обръщенията и възклицанията на героите – според него обръщението „*другарю*“ звучи неуместно между близки хора, а пропагандираният от комунистическата доктрина атеизъм изключва религиозни възклицания като „*Господи*“ и „*Боже мой*“.

Ако обобщим казаното в рецензиите, то не е трудно да се види, че всички повествователни недомислици произтичат от *непознаването на лявата среда* и от *голямата дистанция между автор и герои*. Почти във всички „леви“ рецензии настойчиво се гради представата, че авторът е неспособен да се приобщи към „*духа на времето*“ (Коралов/Koralov 1934: 3) на своите герои, защото не му принадлежи. На тази основа израства и метафората на Е. Коралов, че Константинов е взел „*истинска почва, хубав чернозем*“, но е посадил в нея „*цветя*“, които не биха могли да виреят „*в тая почва...*“ (Коралов/Koralov 1934: 3).

И така, част от рецензиите можем да характеризираме като изцяло (и преднамерено) идеологически, тъй като в тях „Кръв“ е заклеймен, първо, защото избирателно и неправомерно тълкува историческите факти – комунистическите активисти са представени като лишени от светли идеали, като водени единствено от своята кръво-

жадност „човекоядци“. По този начин се цели те да се „очернят“ (Тодоров/Todorov 1934: 2), „омърсят“ (Читател/Chitatel 1934: 4), „окарикатурят“ (Тодоров/Todorov 1934: 2), делото им да се „оплюе“ (Андонов/Andonov 1934: 4).

Не по-малко остри са и онези рецензии, в които идеологическото говорене се маскира с желание да се коментират художествените качества на творбата. Когато обаче трябва да се отговори на въпроса на какво се дължат художествените слабости на романа, пишешите ги мотивират, като отново прибягват до идеологията и политиката. Така можем да отбележим, че „Кръв“ се превръща в своеобразен трамплин, от който започват да се хвърлят камъни в полето на вражеската литературна критика, обозначена с метафората за буржоазните „литературни жаби“, които трябва да си стоят „в блатото“ (Читател/Chitatel 1934: 4).

II. Буржоазната критика

По отношение на рецензиите, излизали в буржоазния печат, трябва да направим уговорката, че те не са само положителни, дори напротив – ще видим, че по редица пунктове оценките на представителите на лявата и дясната критика даже доста често съвпадат. Все пак мнозинството от авторите, публикували в „Литературен глас“, „Завети“, „Предел“, са положително настроени, а част от тях започват да говорят за хуманистичните послания в романа.

Ж. Николова разширява аргументите на лявата критика за стереотипността на романа, като разглежда още няколко художествени детайла. Авторката нарича подробното физическо описание на всеки от героите „фотографическа снимка“ и „клише във вид на малка биографийка“ (Николова/Nikolova 1934: 3), според нея подобен тип статично изобразяване е останало назад в миналото и напомня повече за рода на драмата, отколкото за този на прозата. В рецензиите на Г. Константинов и Дим. Панов пък се говори за „пресилени“ психични състояния, за „лоши“ диалози, за „твърде общи“ описания (Константинов/Konstantinov 1934: 45); за „сантименталност“, „едностранчивост“, за слаба мотивираност, за „шаблонност“ (Панов/Panov 1934: 4). Дим. Панов допълва наблюденията на Ж. Николова, като се спира на сантименталността на образите, и достига до извода, че заради своята откровена шаблонност, „Кръв“ носи белезите на булевардния и на фантастично-авантюристичния роман. Коментираните рецензии са важни и заради направените заключения в един по-общ, литературно-исторически план. Според Г. Константинов литературата ни като цяло

„робува“ на злободневната тематика и не може да ѝ придаде художествена стойност, като по този начин остава далеч от европейските образци на психологическа проза.

Онова, което прави впечатление, е, че прочитите на т.нар. „литературни жаби“ се опитват да излязат от идеологическото „блато“ и да отсеят както частното от общото, така и изкуството от политиканството. Примери за подобно отсяване можем да видим и в статиите на Ат. Величков, Ал. Филипов, Цв. Минков и Й. Бадев. Техните рецензии за „Кръв“ са изцяло положителни както по отношение на повествователните решения и техники, така и с оглед на идейните послания на текста. Общо взето, за всеки недостатък, посочен от лявата критика, е намерено обяснение, но е важно да отбележим, че това не се прави самоцелно, в името на някакъв конфликт с един или друг ляв автор. В статиите на Ал. Филипов и Цв. Минков например не е отречен обговореният от левите критици схематизъм, но в него е привидяна способността на Константинов да изгражда „характерни типове“ (Минков/Minkov 1934: 2), както и уменията му да улови и предаде правилно спецификата на септемврийските събития – извод, изцяло противоположен на обвинението в непознаване на „духа на събитията“. Й. Бадев дори провъзгласява „Кръв“ за най-приемливата в художествено отношение творба със „септемврийска“ тематика, заради правдоподобността в изображението на комунистическото движение, нейните „тактика“, „психология“, „морал“ (Бадев/Badev 1934: 8).

Публикуваните в буржоазните издания критически текстове обръщат специално внимание на социалните мотиви в романа и застъпват тезата, че те са пряко обвързани с понятия като „хуманност“ и „любов“. А. Величков е сред критиците, които сякаш най-емоционално тълкуват романа². С оценки като „атмосфера на човечност, в която потъват всички леви и десни мисли и герои“ и „човечна“ основа, която „стопя“ атмосферата на романа, Величков сякаш задочно отговаря на метафората на Коралов за хубавата почва и лошите цветя и заявява, че „Кръв“ има място сред най-хуманистичните творби в българската литература. За Цв. Минков фактът, че авторът е „обществено-емотивен писател [...] проникнат от искрена хуманност“, е гарант за плътността на героите и на пресъздадената обстановка в

² Той е и единственият, който обръща внимание на образа на кръвта в романа. „Може би тайната мисъл на романиста [...] е, че животът започва с кръв и свършва с кръв“ (Величков/Velichkov 1934: 230); „Кръвта става символ на жертвата като канон на мирозданието, на живота в биологичния му или идеен смисъл“ (Величков/Velichkov 1934: 231).

романа, а Ал. Филипов непосредствено обединява художествената истина и „истината на едно добро човешко сърце“.

Ако трябва да сравним левите и десните гледни точки, ще видим, че свеждайки романа само до погрешната идеология, лявата критика сякаш пише не за художествен, а за публицистичен текст. И докато левите критици са ангажирани да тушират въздействието му върху читателя, буржоазната критика поставя романа както в парадигмата на Константиновото творчество, така и в синтагмата на българското литературно развитие. Така или иначе обаче, превръщането на романа в разменна монета за политически страсти подменя коментара за художествеността на текста.

Даваме си сметка, че оценките за „Кръв“ сякаш не могат да се сведат под общ знаменател, както и че романът ще продължава да предизвиква бури и да бъде между чука и наковалнята на историята, идеологията и литературата. Това е съдбата на всеки художествен текст, нагърбил се със задачата да осмисли онова време на кървави мечти и погроми. А каквото е времето, такава е и литературата, такива са и нейните прочити – разделени, емоционални, противоречиви. Перманентната схватка между носталгичното минало, лелеяното бъдеще и отрезвяващото настояще в България през този преходен за страната период ражда текстове като „Кръв“ – раздирани между вярата и атеизма, между дълга и свободата, между човешкото и чудовищното. Вероятно част от критиците ни са прави, че романът „Кръв“ е изпълнен с идеологически клишета и шаблони. Дори хуманистичните послания в романа едва ли могат да скрият спорните художествени решения. Онова обаче, което не би могло да бъде отречено, е, че Константин Константинов оставя на читателя правото и свободата на собствен прочит, защото, каквито и да са оценките на критиците, последната дума има читателят. В заключение ще кажем, че голяма част от приписаните на романа „слабости“ биха могли да бъдат четени всъщност и като достойнства и избираме да вярваме в оценката на Филипов, че „...истинската теза на романа е една безкрайна чиста любов към човека, която би трябвало все по-често да огрява нашите мисли и дела“ (Филипов/Filipov 1934: 2).

БИБЛИОГРАФИЯ

- Андонов/Andonov 1934:** Андонов, М. Кръв. Роман от К. Константинов. // *Щум*, 1934, 3 – 4. [Andonov, M. Krav. Roman ot K. Konstantinov. // *Shtit*, 1934, 3 – 4.]
- Бадев/Badev 1934:** Бадев, Й. Един роман върху комунистическите бунтове: „Кръв“ от К. Константинов. // *Зора*, 1934, бр. 4395, 8. [Badev, Y. Edin roman varhu komunistichesките buntove: “Krav” ot K. Konstantinov. // *Zora*, 1934, br. 4395, 8.]
- Величков/Velichkov 1934:** Величков, Ат. Кръв. Роман от Константин Константинов. // *Завети*, 1934, бр. 15, 230 – 231. [Velichkov, At. Krav. Roman ot Konstantin Konstantinov. // *Zaveti*, 1934, br. 15, 230 – 231.]
- Калинов/Kalinov 1934:** Калинов, Д. Константин Константинов: Кръв. // *Щум*, 1934, бр. 18, 6. [Kalinov, D. Konstantin Konstantinov: Krav. // *Shtit*, 1934, br. 18, 6.]
- Константинов/Konstantinov 1934:** Константинов, Г. Кръв: Роман от К. Константинов. // *Обществено развитие*, 1934, кн.1, 43 – 45. [Konstantinov, G. Krav: Roman ot K. Konstantinov. // *Obshtestveno razvitie*, 1934, kn.1, 43 – 45.]
- Коралов/Koralov 1934:** Коралов, Е. „Кръв“ – роман от К. Константинов. // *Прожектор*, 1934, бр. 3, с. 3. [Koralov, E. “Krav” – roman ot K. Konstantinov. // *Prozhektor*, 1934, br. 3, 3.]
- Минков/Minkov 1934:** Минков, Цв. Кръв: Роман от К. Константинов. // *Знаме*, 1934, бр. 20, 2. [Minkov, Tsv. Krav: Roman ot K. Konstantinov. // *Zname*, 1934, br. 20, 2.]
- Николова/Nikolova 1934:** Николова, Ж. Кръв, роман от К. Константинов. // *Литературен глас*, бр. 244, 3. [Nikolova, Zh. Krav, roman ot K. Konstantinov. // *Literaturen glas*, br. 244, 3.]
- Панов/Panov 1934:** Панов, Д. „Кръв“ – Роман от Константин Константинов. // *Мисъл и воля*, 1934, бр. 26, 4. [Panov, D. “Krav” – Roman ot Konstantin Konstantinov. // *Misal i volya*, 1934, br. 26, 4.]
- Тодоров/Todorov 1934:** Тодоров, Ил. Нов фашистки роман. „Кръв“ от К. Константинов. // *Р.Л.Ф.*, 1934, бр. 158, 2. [Todorov, Il. Nov fashistki roman. “Krav” ot K. Konstantinov. // *R.L.F.*, 1934, br. 158, 2.]
- Филипов/Filipov 1934:** Филипов, Ал. „Кръв“ – роман от К. Константинов. // *Вестник за жената*, 1934, бр. 575, 2. [Filipov, Al. “Krav” – roman ot K. Konstantinov. // *Vestnik za zhenata*, 1934, br. 575, 2.]
- Читател/Chitatel 1934:** Читател. Около романа „Кръв“. // *Щум*, 1934, бр. 19, 4. [Chitatel. Okolo romana “Krav”. // *Shtit*, 1934, br. 19, 4.]